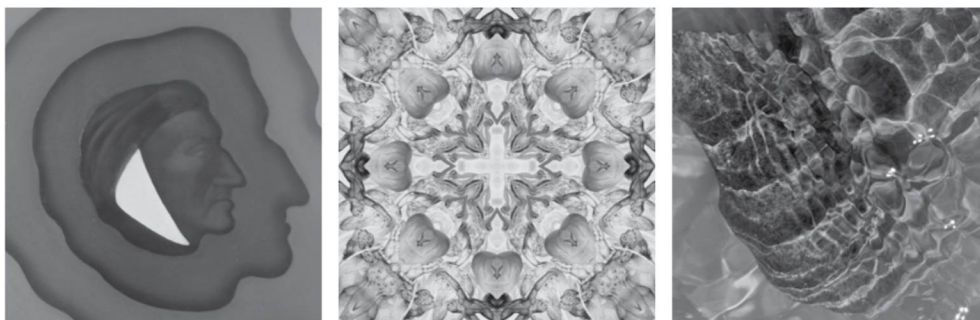

DANTE UNIVERZUMA
DANTE'S UNIVERSE
L'UNIVERSO DI DANTE

KIADÓ
PUBLISHED BY
CASA EDITRICE
Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete

FELELŐS KIADÓ
PUBLISHER RESPONSIBLE
EDITORE RESPONSABILE
AKNAY János, SÁRKÁNY Győző

A KIÁLLÍTÁS KURÁTORA
CURATOR OF THE EXHIBITION
CURATORE DELLA MOSTRA
dr. NÁTYI Róbert, SÁRKÁNY Győző

A KATALÓGUS KONCEPCIÓJA
CONCEPT OF THE CATALOG
IDEATORE CONCETTUALE DEL CATALOGO
SÁRKÁNY Győző

SZERKESZTŐ
EDITOR
REDATTORE
D. UDVARY Ilkikó, dr. NÁTYI Róbert

KATALÓGUS KÖSZÖNTŐ
GREETING OF THE CATALOG
SALUTO AL CATALOGO
PÁL József

KATALÓGUS BEVEZETŐ
INTRODUCTION OF THE CATALOG
INTRODUZIONE AL CATALOGO
dr. NÁTYI Róbert

FORDÍTÁS
TRANSLATION
TRADUZIONE
BÉRES Endre, Lorenzo MARMIROLI

KÖNYVTERV
BOOK DESIGN
PROGETTO EDITORIALE
BARÁK Péter

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS
PRE-PRESS
PRESTAMPA
Activium Kommunikációs Tervezőiroda
www.activium.hu

NYOMDA
PRINTED BY
STAMPA
Kapitális Nyomda, Debrecen

FELELŐS VEZETŐ
MANAGER
DIRETTORE RESPONSABILE
ifj. KAPUSI József

BORÍTÓ
COVER
COPERTINA

Eldiapp / Face / Fronte:

VARGA-AMÁR László – A POKOL BUGYRAI (részlet) / THE PITS OF HELL (detail) / LE BOLGE INFERNALI (dettaglio)
ÁZBEJ Kristóf – ISTENI SZÍNJÁTÉK I. (BLAKE-DALI MIX 01/A) / DIVINE COMEDY NO. 1 / DIVINA COMMEDIA NR. 1 (BLAKE-DALI MIX 01/A)
SÁRKÁNY Győző – TÁGULÓ ZIKKURÁT (részlet) / EXPANDING ZIGGURATS (detail) / ZIGGURAT IN ESPANSIONE (dettaglio)

Hátlap / Reverse / Retro:

RÉNYI Krisztina – ÉGI SZÍNJÁTÉK (részlet) / CELESTIAL COMEDY (detail) / COMMEDIA CELESTE (dettaglio)

© Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, 2021

ISBN 978-615-5630-17-0

TARTALOM CONTENTS INDICE

4

VIZUÁLIS INTERPRETÁCIÓK
VISUAL INTERPRETATIONS
INTERPRETAZIONI VISUALI

9

VÉGTELEN, VÁLTOZÓ, ÖRÖK SZÍNJÁTÉK
ENDLESS, CHANGING, ETERNAL COMEDY
INFINITA, CANGIANTE, ETERNA COMMEDIA

22

A ZSÚRI TAGJAI
MEMBERS OF THE JURY
MEMBRI DELLA GIURIA

23

SZAKMAI ELISMERÉSBEN RÉSZESÜLT MŰVÉSZEK
ARTISTS WITH PROFESSIONAL AWARDS
ARTISTI CON RICONOSCIMENTI PROFESSIONALI

25

KIÁLLÍTÓ MŰVÉSZEK
EXHIBITING ARTISTS
ARTISTI ESPOSTI

VIZUÁLIS INTERPRETÁCIÓK

A 700-dik évforduló nemcsak arra kitűnő alkalom, hogy újra és újra átgondoljuk egy letűnt korban született irodalmi alkotásnak ma már nehezen érthető szellemiségét, allegóriáit, utalásait, költői szerkezetét, s ezeket minél jobban megértsük, hanem arra is, ez talán még fontosabb: mit mutat meg mibőlölünk a *Commedia*? Olvasásával mi tárukozik fel rólunk saját magunk számára, hogyan ismerjük meg jobban belső labirintusainkat. Az előbbi a tudós feladata, az eredeti szöveget ismerő szakemberé, az utóbbi viszont elvileg mindenkié, de kiváltképpen a művészeké. Könyvtárak, múzeumok, koncerttermek sokasága tölthető meg Dante művei és számzűtsége története által inspirált alkotásokkal. Botticelli rajzai, Rossetti, Gulácsy festményei, Arany ódája vagy Liszt Ferenc szimfóniája igazából nem a régi költőről szóló *külső* elemzés, hanem azt fedi fel, amit az eredeti mű a későbbi olvasóiból kiváltott. A dantei gondolat vagy érzés a művészi tehetséggel megáldott ember tudatába vagy lelkébe bekerülve még évszázadok távlatából is él, s valami fontos, régi-új létrehozására sarkall. Ahogyan a fordító, Babits mondotta: a nagy alkotók „gyakran idő és tér távolságain át” hatnak egymásra, egymást erősítik. Az élet lényegi mozzanatára talált tökéletes kifejezés ébresztheti fel a másik alkotó öntudatát, mint Homérosz Vergiliust, Vergilius Dantét (Az európai irodalom története, Nyugat, Budapest 1936. 10, 13).

A *Színjáték* a belső világa kifejezését kereső művész kincsesháza, a műélvező pedig örül a benne is visszhangra találó immár egyetemes eszmének vagy érzésnek. A természeti és emberi valóság egyedülállóan mély ismeretén, s ennek költői eszközökkel való kifejezésén túlmenően Dante, a lélekvezető egy fontos teológiai és poétikai elvvel ahhoz is hozzájárult, hogy hatása ne korlátozódjon az irodalomra. Ezzel a költő a művésznek és a zenésznek (a tisztulás hegyén gyakran szól a segítő ének) mintegy cinkosává válik. Általánosan ismert: az ábrázolt túlvilágon már nincs földi értelemben vett idő, helyébe az örök pillanat lépett. A jövő nem hoz semmi váratlan újat. Helyébe a múltat őrző, de „megkövült”, változatlan dolgok, elemek kerülnek, amelyek az adott helyen tartózkodó lelkek erkölcsi értékét jelenítik meg. Különösen így van ez a két szűréstörténet, a pokol és a mennyország esetében. A folyamat ábrázolása helyére a látvány, a jellemfejlődés helyére a végső és változatlan kép került. A dantei *vizio* a befogadó képzelete vászínára pontosan felfest, plasztikusan megformázza a bemutatandó alakot. Még akkor is a lényegét tárja fel, ha az ábrázolás a kényszerű korlátozások miatt torzóban marad. Ez alól egyetlen jelentős kivétel van: Dante maga, aki semmit sem mond el külsejéről. Nem sok értelme lenne leírni, milyen volt testalkata, haja, szeme színe, hiszen az ő igazi önarcképe maga a *Commedia*. Mint hűséges illusztrátora, Michelangelo számára a dantei reminiscenciákban rendkívül gazdag *Utolsó ítélet*.

A Dante-inspiráció mint vezérelv szerint szervezett mostani évfordulós kiállítás nagyszerű hagyományt folytat. A Millennium körüli esztendőik idején érte el nálunk a fenti módon értelmezett vizuális Dante-interpretáció első csúcspontját: Zichy Mihály a *Commedia* néhány jelenetét illusztrálta. Molnár Árpád és Trill Géza díszlettervezők Gárdonyi Géza elképzelése alapján hatalmas körképet készítettek a pokolról a városligeti fasor végén felállított építményben. Valamivel később (1908) Körösfői-Kriesch Aladár elkészítette a budapesti Zeneakadémia előcsarnokában *A művészet forrása* című festményét. A magyar szecesszió nagy alakjának, Gulácsy Lajosnak a művészetét is inspirálta Dante, *Paolo és Francesca*, *Beatrice találkozása Dantéval* a kor legjelentősebb alkotásai közé tartozik, az 1906-os *Dante* képen saját vonásait egyesítette a költőével. További példaképpen említhetjük Fáy Dezső, Gy. Szabó Béla, Borsos Miklós, Schéner Mihály, Madarassy István nevét. A csoportos kiállítások közül a Keszérű Katalin szervezte „Dante a magyar művészetben” című a Nemzeti Galériában huszonöt évvel ezelőtt, illetve a négy olasz és két magyar városban 2005–2006-ban bemutatott „Magyar művészek illusztrációi az Isteni színjátékhoz” (La Divina Commedia illustrata dagli artisti ungheresi, The Divine Comedy illustrated by hungarian artists) című az Olasz Kultúrintézet és a MAOE közös szervezésében, Sárkány Győző és Pál Mihály szakmai irányításával. Felidézhettük továbbá az 1973-óta a ravennai Centro Dantesco által rendezett nemzetközi kiállításokon aratott magyar sikereket is.

A kiállítás, amelynek katalógusát az olvasó a kezében tartja, azzal a céllal jött létre, hogy az élő magyar művészet megemlékezzen a valaha élt egyik legnagyobb költő *Gesamtkunstwerk*jéről, de sokkal több lett belőle: izgalmas belső utazás a lélek mélyére, s jövőbe tekintő szellemi kaland.

Pál József
irodalomtörténész

VISUAL INTERPRETATIONS

The 700th anniversary is an excellent occasion not only to reconsider the spirit, allegories, allusions and poetic structure of a literary work from a bygone age, which are difficult to understand today, and have a deeper understanding of it, but also – and perhaps more importantly – see what does the *Commedia* show depict from us? By reading it, what does it reveal about us to ourselves, and how can we better discover our inner labyrinths? The former is the task of the scholar, the expert who knows the original text, while the latter, in principle, is the task of everyone, but especially of artists. Libraries, museums and concert halls can be filled with works inspired by Dante's works and the story of his exile. The drawings of Botticelli, the paintings of Rossetti and Gulácsy, the ode of Arany and the symphony of Franz Liszt are not really *external* analyses of the old poet, but rather a reflection of what the original work evoked in its later readers. Entering the mind or soul of a man blessed with artistic talent, the Dantean thought or feeling lives on centuries later, and spurs him on to create something important, something new-old. As the translator, Babits said, great artists often influence each other "across the distances of time and space", reinforcing each other. The perfect expression of the essential moment of life can awaken the consciousness of another creator, like Homer did to Virgil, or Virgil did to Dante (Az európai irodalom története [A History of European Literature"], Nyugat, Budapest 1936. 10, 13).

The *Comedy* is a treasure trove for the artist in search of an expression of his inner world, and the person enjoying art rejoices in the now universal idea or feeling that he echoes. In addition to his uniquely profound knowledge of natural and human reality, and the poetic expression of this knowledge, Dante, the spiritual leader, also contributed an important theological and poetic principle to ensure that his influence was not limited to literature. In this way, the poet becomes a kind of accomplice to the artist and the musician (the mountain of purification is often the location of a helping song). It is generally known that the afterlife depicted has no longer time in an earthly sense, and is replaced by the eternal moment. The future brings nothing unexpected. It is replaced by the unchanging, "fossilized" things and elements of the past, which represent the moral value of the souls present in the place. This is particularly the case in the two surreal realms of hell and heaven. The representation of process is replaced by the spectacle, the development of character is replaced by the final and unchanging image. Dante's *vision* accurately records, plasticizes the figure to be presented on the canvas of the recipient's imagination. It reveals the essence even if the representation remains distorted by the constraints of necessity. There is one notable exception to this: Dante himself, who says nothing about his appearance. There would be little point in describing his physique, his hair, the colour of his eyes, since his true *self-portrait* is the *Commedia* itself, similar to the role of *The Last Judgment* for his faithful illustrator, Michelangelo, which is extremely rich in Dantean reminiscences.

Organised under the guiding principle of Dante's inspiration, this anniversary exhibition continues a great tradition. The first peak of the visual interpretation of Dante, interpreted in the above way, was reached in our country around the millennium, when Mihály Zichy illustrated some scenes of the *Commedia*. The set designers Árpád Molnár and Géza Trill created a huge circular image of Hell, based on Géza Gárdonyi's idea, in a building at the end of the avenue in Városliget (City Park). Some time later (1908), Aladár Körösfői-Kriesch created a painting entitled *A művészet forrása (The Source of Art)* in the foyer of the Budapest Academy of Music. Dante also inspired the art of the great figure of Hungarian Art Nouveau, Lajos Gulácsy; *Paolo és Francesca, Beatrice találkozására Dantével (Paolo and Francesca, Beatrice's encounter with Dante)* is one of the most significant works of the period, and in the 1906 *Dante* painting he combined his own features with those of the poet. Other examples include Dezső Fáy, Béla Gy. Szabó, Miklós Borsos, Mihály Schéner and István Madarassy. Among the group exhibitions, *Dante a magyar művészetben ("Dante in Hungarian Art")* organised by Katalin Keserű at the National Gallery twenty-five years ago, and *La Divina Commedia illustrata dagli artisti ungheresi, The Divine Comedy illustrated by Hungarian artists* presented in four Italian and two Hungarian cities in 2005–2006, organised jointly by the Italian Cultural Institute and MAOE, under the professional direction of Győző Sárkány and Mihály Pál. We can also recall the Hungarian successes in international exhibitions organised by the Centro Dantesco in Ravenna since 1973.

The exhibition, the catalogue of which is in the hands of the reader, was created with the aim of commemorating the *Gesamtkunstwerk* of one of the greatest poets of all time, but it has become much more: an exciting journey into the depths of the soul and an intellectual adventure looking into the future.

József Pál
literary historian

INTERPRETAZIONI VISUALI

Questo settecentesimo anniversario non costituisce solo un'eccellente occasione durante cui riflettere e capire sempre meglio la personalità, le allegorie, i riferimenti, il contenuto poetico di una creazione artistica di un'epoca ormai scomparsa, ma anche, e forse più importante, si tratta di una possibilità per capire cosa la *Commedia* ci svela su noi stessi. Attraverso le sue pagine ci si schiude innanzi il modo per conoscere meglio i nostri propri labirinti. I primi spunti elencati sono materia dello studioso, dello specialista che conosce la lingua originale del poema, il secondo, invece, in teoria è appannaggio di tutti, ma in particolare degli artisti. Una moltitudine di biblioteche, musei, sale da concerto è riempita delle opere di Dante e dalle creazioni ispirate al suo esilio. I disegni di Botticelli e Rossetti, i quadri di Gulácsy, l'ode di Arany o la sinfonia di Ferenc Liszt in verità non si presentano tanto come un'analisi della personalità *esteriore* del poeta, quanto piuttosto svelano cosa l'opera originale abbia destato in coloro che l'hanno letta lungo i secoli. Le riflessioni e i sentimenti su Dante, calati nella consapevolezza e nell'anima di coloro che sono stati benedetti da talento artistico, continuano a vivere da una distanza di secoli, stimolando la nascita di qualcosa di importante, di vecchio e nuovo allo stesso tempo. Come disse il suo traduttore in ungherese, Mihály Babits: i maestri creatori hanno un'influenza reciproca "spesso attraversando il tempo e lo spazio", rafforzandosi così l'un l'altro. L'espressione linguistica perfetta per descrivere un periodo della vita è in grado di risvegliare la consapevolezza di sé in un altro artista, come hanno fatto Omero con Virgilio, e Virgilio a sua volta con Dante (*Storia della letteratura europea*, Nyugat, Budapest, 1936, pp. 10 e 13).

La *Commedia* è la grotta del tesoro per chi cerca espressione del mondo interiore, mentre chi ne apprezza le qualità artistiche, gioisce anche nel ritrovarvi pensieri e sentimenti ormai divenuti universali. Nella profonda conoscenza dell'unicità delle realtà naturale e umana, e nell'espressione degli strumenti poetici atti a tale scopo, è soprattutto Dante stesso, guida spirituale, a contribuire, attraverso importanti principi teologici e politici, al fatto che la sua propria arte non venga limitata alla sola letteratura. Ecco allora che l'arte figurativa e la musica (sul colle della purificazione risuonano spesso canti liturgici) diventano complici del poeta. È risaputo: nella rappresentazione dell'Aldilà non esiste il tempo nel senso terrestre del termine, sostituito piuttosto dal momento eterno. Il futuro non porta nulla di inaspettatamente nuovo. Al suo posto vi sono fatti ed elementi irrimovibili che conservano il ricordo del passato, ma "pietrificato", in grado di rappresentare un valore morale per le anime di un determinato luogo. Curiosamente è così nel caso delle regioni surreali dell'Inferno e del Paradiso. Al posto della descrizione continua v'è la visione, mentre lo sviluppo dei personaggi è sostituito dal quadro immutato e assoluto. La *visio dantis* affresca puntualmente sulla tela dell'immaginazione le figure incontrate durante il viaggio, caratterizzandole in modo plastico. Riesce a dischiudere il nocciolo del proprio messaggio anche quando l'affresco, per cause di forza maggiore, deve esser lasciato allo stadio di bozzetto. A tal riguardo è presente un'unica eccezione di rilievo: Dante stesso, il quale sul proprio aspetto esteriore non ci dice nulla. Non avrebbe molto senso descrivere la propria corporatura, i capelli, il colore degli occhi: dopotutto, il suo vero *autoritratto* è la *Commedia* stessa. Allo stesso modo, anche l'opera *Il Giudizio Universale*, ricca di reminiscenze dantesche, costituisce il ritratto del proprio creatore, Michelangelo.

L'attuale mostra in occasione del centenario, incentrata come principio-guida sul concetto dell'ispirazione dantesca, prosegue idealmente una meravigliosa tradizione. Durante gli anni intorno al Millennio viene raggiunto, qui in Ungheria, il primo momento culminante d'interesse verso l'interpretazione di Dante: alcune scene della *Commedia* vengono illustrate da Mihály Zichy. Nel padiglione allestito lungo il viale alberato del parco cittadino Városliget viene esposto un gigantesco quadro grandangolare dell'Inferno, ad opera del pennello dei decoratori Árpád Molnár e Géza Trill, su idea di Géza Gárdonyi. Pochi anni più tardi (nel 1908) è invece Aladár Körösfői-Kriesch a dipingere il quadro *L'origine dell'arte* nel salone d'ingresso dell'Accademia della Musica di Budapest. Dante ha ispirato i grandi protagonisti della Secessione ungherese, come anche la poetica artistica di Lajos Gulácsy, tant'è vero che *Paolo e Francesca* e *L'incontro tra Dante e Beatrice* sono alcune delle creazioni più significative dell'epoca, mentre nel 1906, nel quadro *Dante*, il pittore ha voluto far coincidere i tratti del volto del Sommo Poeta con i propri. A titolo d'esempio potremmo anche menzionare i nomi di Dezső Fáy, Béla Gy. Szabó, Miklós Borsos, Mihály Schöner, István Madarassy. Tra le esposizioni collettanee è stata Katalin Keserű, venticinque anni fa, ad organizzare presso la Galleria Nazionale la mostra "Dante nell'arte ungherese", così come l'evento "Magyar művészek illusztrációi az Isteni színjátékhoz" (La Divina Commedia illustrata dagli artisti ungheresi, The Divine Comedy Illustrated by Hungarian Artists), è stato preparato in collaborazione tra l'Istituto Italiano di Cultura di Budapest e il MAOE (Associazione Nazionale Artisti Ungheresi), con la partecipazione professionale degli specialisti Győző Sárkány e Mihály Pál. Potremmo anche ricordare il successo, registrato anche tra gli ungheresi, miệtuto nel 1973 dalla mostra internazionale curata dal Centro Dantesco di Ravenna.

L'esposizione, il cui catalogo si trova nelle mani del lettore, era stata pensata con l'obiettivo di permettere all'arte contemporanea ungherese di ricordare il *Gesamtkunstwerk* di uno dei maggiori poeti mai vissuti, ma è diventata molto di più: un eccezionale viaggio nelle profondità dell'anima e un'avventura spirituale che guarda al futuro.

József Pál
storico della letteratura